

**IBN SINO MA'NAVIY MEROSIDA AXLOQ MASALASI VA UNING  
BADIY OBRAZLARDAGI TALQINI*****Haqberdiyeva Vazira Jamshed qizi****1-son Davolash ishi fakulteti 5-bosqich talabasi**Ilmiy rahbar: L.R.Usmonova**Ijtimoiy va gumanitar fanlar kafedrasi dotsenti**Samarqand davlat tibbiyot universiteti*

**Annotatsiya:** Ibn Sino, o'rta asrlar Islom falsafasining buyuk namoyandalaridan biri sifatida, nafaqat ilm-fan, balki axloqiy masalalar bo'yicha ham o'zining chuqur fikrlari bilan tanilgan. Uning ma'naviy merosi, ahloqiy qadriyatlar va insoniyatning axloqiy masalalariga bo'lgan yondashuvi orqali shakllangan. Ibn Sinoning axloqiy fikrlari, uning falsafiy asarlarida, xususan, "Kitob al-Shifa" va "Kitob al-Najat"da ifodalangan.

**Kalit so'zlar:** Ibn Sino, ma'naviy meros, axloq masalasi, badiiy obrazlar, axloqiy qadriyatlar, falsafa, ichki kurashlar, axloqiy tanlovlar.

**Аннотация:** Ибн Сина, как один из великих деятелей средневековой исламской философии, известен не только своими глубокими мыслями о науке, но и о моральных вопросах. Его духовное наследие было сформировано через его подход к моральным ценностям и моральным вопросам человечества. Моральные мысли Ибн Сины выражены в его философских трудах, в частности, «Китаб аш-Шифа» и «Китаб ан-Наджат».

**Ключевые слова:** Ибн Сина, духовное наследие, моральные вопросы, художественные образы, моральные ценности, философия, внутренняя борьба, моральный выбор.

**Abstract:** Ibn Sina, as one of the great figures of medieval Islamic philosophy, is known not only for his profound thoughts on science, but also on moral issues. His spiritual legacy was formed through his approach to moral values and the moral issues of humanity. Ibn Sina's moral thoughts are expressed in his philosophical works, in particular, "Kitab al-Shifa" and "Kitab al-Najat".

**Key words:** Ibn Sina, spiritual legacy, moral issues, artistic images, moral values, philosophy, internal struggles, moral choices.

Bugun biz tarixiy bir davrda – xalqimiz o'z oldiga ezgu va ulug' maqsadlar qo'yib, tinch – osoyishta hayot kechirayotgan, avvalambor o'z kuch va fuqarolik jamiyati qurish yo'lida ulkan natijalarni qo'lga kiritayotgan bir zamonda yashamoqdamiz. Biz ajdodlarimizning yorqin xotirasini asrab-avaylab, qalbimizda, yuragimizda abadiy saqlaymiz. Bukilmas iroda, fidoyilik va jasorat namunasini amalda

namoyon etib, o'z hayotini aziz Vatanimizning har tomonlama ravnaq topishiga bag'ishlagan ustoz va murabbiylarimiz, zamondoshlarimiz bilan biz cheksiz faxrlanamiz. Bu jihatdan ayniqsa, madaniy taraqqiyotga ulkan hissa qo'sha olgan buyuk shaxslarning ma'naviy dunyosi, fikriy intilishi, maqsadini to'g'ri talqin etish muhim rol o'ynaydi. Chunki ular ijodida ma'lum bir davrning yutug'i, o'sha zamon fikru zikri o'z ifodasini topgan bo'ladi. O'rta asr musulmon Sharqi tabiiy - ilmiy va ijtimoiy – falsafiy fikrlar buyuk namoyondasi Abu Ali ibn Sinodek shaxs ilm – madaniyat xazinasiga ulkan hissa qo'sha olgan shunday siymolardan biri edi. Biz haqiqatdan ham uning asarlari orqali barcha ilmlar mundarijasiga, boyligi, o'sha davr dunyoqarashi, ma'naviy hayotining barcha masalalari bilan to'la – to'kis tanisha olamiz. “Hay ibn Yaqzon” qissasini Ibn Sino 1023-yili Hamadonga yaqin bo'lgan Faradjon qal'asi qamoqxonasida yozgan degan ma'lumotlar tarixiy manbalarda uchraydi. Qissa arab tilida yozilgan. Ivrit (qadimgi yahudiy) tiliga qissaning she'riy tarjimasini Ibn Azra (1186-yilda vafot etgan), nasriy tarjimasini 1886-yilda P.D.Kaufman amalga oshirgan. Insonning tabiatiga xos bo'lgan ijobiy va salbiy jihatlarning ta'rifiga katta o'rin berilgan, qissaning o'zi esa, umuman insonning ma'naviy qiyofasiga, intizomiga, uni noma'qul qilmishlarga ergashishdan qaytarishga bag'ishlangan. “Hay ibn Yaqzon” asarini tushunish o'rta davr faylasuflarining kosmogoniya, ma'naviyat va hayot haqidagi fikrlarini bilishga bog'liq ekanligi, bu masalalar haqida qisqacha ma'lumot berish zarur ekanligi asoslangan. Birodarlarim, “mening “Hay ibn Yaqzon” qissasini yozishimga bo'lgan qiziqishim nihoyat mening yurak tublarimni zabt etdi va buni sizlarga yetkazish uchun sizlarni takliflaringizni inobatga oldim” [2]. Ba'zi narsalarni rad etib Allohga tavakkal qildim. Yurtimda yashayotganimda do'stlarim bilan ko'ngilochar joyga borish imkoniga ega bo'ldim. Bu yerda aylanib yurganimda qarshimda o'ziga yarashgan, fikrlari asosli, ixtiyoriy gaplari yoshiga mos, tashqi ko'rinishi yuksaklikdan dalolat beruvchi va sevimli cholni uchratdim<sup>2</sup>. Mening ichimdan u bilan ko'rishib, gaplashish ifori jush urdi. Shunda barcha dustlarim bilan uning yoniga yo'l oldik.

“Inson fe'l-atvoridagi qiziqqonlik, munofiqlik, ta'magirlik, zulmkorlikka, o'g'rilik va aldamchilikka moyillik, o'zining hayu-havaslarini qondirish istagi, ehtirolarga berilish, hayvoniy hirslar – bularning barchasini Ibn Sino buzuvchi niyatli “do'stlar” deb atagan. Ibn Sino inson o'zining “jilovini” mana shunday “do'stlar”ning qo'liga topshirib qo'ymasligi kerakligi haqida ogohlantiradi. Inson doimo ulardan yuqoriroq turishi, doimo aql-idroki doirasida odimlashi lozim – shundagina u o'z do'stlarini to'g'ri yo'ldan boshlab boradi. Ular seni o'zlariga bo'ysundirib olmaslaridan avvalroq, – deydi Ibn Sino, – sen ularni o'zingga bo'ysundirishing lozim”. Ibn Sino bu asarida ilm-ma'rifatni o'rganishga kirishgani tufayli ko'zi ochilgani, natijada Aql (Hayy ibn Yaqzon) ko'ziga ko'ringani va ilm unga o'z jamolini namoyon etganini hikoya qilar ekan, ilm-aqlni o'lim bilmaydigan uyg'oq,



qarimaydigan yosh, beli bukilmaydigan – barvasta, nuroniy sifatida tasvirlaydi. Tafakkur qilib zarur bo‘lgan va bilishi mumkin bo‘lgan narsalarni o‘qishga kirishgani, bu yo‘lda aqlni ishga solib, farosatli bo‘lib, o‘zini yomonliklardan chetlashtiradigan turli xususiyatlarini bilib olganligini qayd etadi. Demak, “Hay ibn Yaqzon” mantiq ilmiga bag‘ishlangani bilan ham aqliy tarbiyada katta ahamiyatga ega. Risola insondagi yomon illatlarni bartaraf etishda ilmu fan, ziyoning ahamiyati, insondagi aql-tafakkur quvvatining yomon illatlardan qutulishi, o‘zligini anglash vositasi ekanligi bilan adabiy-falsafiy asargina bo‘lib qolmay, tarbiyaviy asar sifatida ham qimmatlidir. Ibn Sinoning bu xildagi asarlaridan axloqiy ramzlar purma’no aks etishini ko‘rishimiz mumkin. Tadqiqotimizning obyekti hisoblangan “Hay ibn Yaqzon” (“Uyg‘oq o‘g‘li Tirik”) qissasining mohiyatida cheksiz aql aks etadi. “Ibn Sino kishi qalbida bo‘lishi mumkin bo‘lgan mana shunday xislatlarni “Hayy ibn Yaqzon” asarida ramziy ishoralar bilan bayon qiladi, yaxshi-yomon xulq, fe‘l-atvorlarni iborali tarzda “kishi oshnalari” tariqasida talqin qiladi. Bu oshnalarning ba’zisi ko‘p nomaqbul yo‘llarga boshlaydi, inson ana shu yo‘llarga kirishdan o‘zini ehtiyot qilishi lozimligini uqtiradi”. Bu qissada naql etilishicha, hikoya qiluvchi shaxs bog‘da o‘rtoqlari bilan sayr qilib yurganida qarshisida kelayotgan bir nuroniy qariyaga duch keladi. U bilan tanishgusi kelib qariyaga yaqinlashgach, chol yigitdan oldin unga salom beradi. Yigit choldan otini so‘rsa, nomim Hayy- Tirik, otamning ismi Yaqzon – Uyg‘oq, vatanim – Baytul Muqaddas, hunarim – dunyoni sayohat qilish, deydi. Keyin chol dunyoni sayohat qilganini: ko‘rgan-bilganini yigitga so‘zlab beradi. Ibn Sino mazkur nuroniy chol misolida aqlni ko‘rsatmoqchi bo‘ladi hamda bu aql dunyoda kezib yuradi va har bir dargohga kira oladi, deydi. Chol yigitni o‘z orqasidan yurishga da’vat qiladi. Bundan olimning kishilarni ilm ketidan borishga da’vat qilgani anglashiladi. Qissadagi “Aql–Uyg‘oq o‘g‘li Tirik odamlarni kishilarning fe‘l-atvorini, tabiatini chuqurroq tushunish uchun farosat ilmi– mantiqni bilishga da’vat etadi. Negaki, bu ilm, Ibn Sino iborasi bilan aytganda, foydasi naqd ilmlardan bo‘lib, kishining didini o‘stiradi, fikr doirasini kengaytiradi, bilgan-bilmaganlarini ko‘z o‘ngiga keltirib, uni tartibga soladi”. “Hayy ibn Yaqzon (Uyg‘oq o‘g‘li tirik)” – ramziy-majoziy uslubda yozilgan qissasining bosh qahramon – birinchi shaxs Ibn Sinoning o‘zi bo‘lsa, uning suhbatdoshi, hikoya qiluvchi – Hayy ibn Yaqzon – Uyg‘oq o‘g‘li Tirik – Aqlidir. Qissadagi beshta aloqa bo‘limi insondagi bor bo‘lgan beshta tashqi sezuv organi – ko‘rish, ta’mmil, hidlash, eshitish, sezishdir. Bular kishi organizmida tabiatni tushunishda, munosabatda bo‘lishda misoli bir xabarchidir. Ibn Sinoning bu qissasi ko‘p jihatdan majoziy, ramziy bitilgan, kishilar fe‘l atvorini o‘z ichiga qamrab ololgan va hayotiy gaplardan mulohaza yuritadigan adabiy asar hamdir. Mana shu nuqtai nazardan qaraganimizda qissaning ikki sohada – ham falsafiy, ham adabiy sohada yozilganligini ko‘ramiz.

Ibn Sino axloqiy qadriyatlarni insonning ruhiy rivojlanishi va ma’naviy o‘sishi bilan bog‘laydi. U axloqni faqat tashqi qoidalar to‘plami sifatida emas, balki ichki

maqsad va niyatlar bilan belgilangan jarayon sifatida ko‘radi. Uning fikricha, axloqiy tanlovlar insonning ichki kurashlari natijasida shakllanadi. Bu jarayonda inson o‘zining ichki instinktlarini, ehtiyojlarini va maqsadlarini muvozanatlashga harakat qiladi. Ibn Sino asarlarida badiiy obrazlar axloqiy g‘oyalarni ifodalashda muhim rol o‘ynaydi. U badiiy tasvirlar orqali insonning ichki dunyosini, ruhiy holatini va axloqiy tanlovlarini aks ettiradi. Masalan, Ibn Sinoning "Kitob al-Najot" asarida u inson ruhining turli holatlari va axloqiy qiyofalarini tasvirlaydi. Badiiy obrazlar orqali u o‘z fikrlarini yanada chuqurroq va ta’sirchan ifodalashga erishadi. Ibn Sino axloqiy qadriyatlarni inson hayotining asosiy tamoyillari sifatida ko‘radi. U adolat, sabr-toqat, rahm-shafqat kabi qadriyatlarni yuksak darajada qadrlaydi. Bu qadriyatlar badiiy obrazlar orqali ifodalanadi va insonning ruhiy rivojlanishiga xizmat qiladi. Ibn Sinoning fikricha, axloqiy qadriyatlar faqat shaxsiy hayotda emas, balki jamiyatda ham muhim ahamiyatga ega. Ibn Sinoning falsafasi axloq masalalari bilan chambarchas bog‘liqdir. U falsafani insonning ichki kurashlari va axloqiy tanlovlari bilan bog‘laydi. Falsafa orqali inson o‘zining maqsadlarini aniqlaydi va hayotdagi muhim savollarga javob topadi. Bu jarayonda axloqiy qadriyatlar asosiy yo‘naltiruvchi kuch bo‘lib xizmat qiladi. Ibn Sino ma’naviy merosi axloq masalalari va badiiy obrazlar orqali inson ruhiyatini chuqur o‘rganishga yordam beradi. Uning g‘oyalari zamonaviy hayotda ham dolzarbdir, chunki axloqiy tanlovlar va ichki kurashlar har bir inson uchun muhim ahamiyatga ega. Ibn Sinoning merosi bizga axloqiy qadriyatlarni yuksak darajada qadrlash va badiiy tasvirlar orqali ularni chuqurroq tushunishga yordam beradi.

#### Foydalanilgan adabiyot va havolalar

1. Jurayev, S. S. O. G. L. (2023). ABU ALI IBN SINONING FALSAFIY QARASHLARIDA “INOYAT”(العناية) TUSHUNCHASI VA UNING MOHIYATI. International Scientific Journal of Biruni, 2(1), 43-47.
2. Jurayev, S. S. O. G. L. (2022). ABU ALI IBN SINONING INSON VA UNING MA’NAVIY KAMOLOT MASALASIGA MUNOSABATI. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(Special Issue .902-908 ,)23
3. Jumayev G.I. “Audiomanuscript” – a project on the study of oriental manuscript sources. // Journal of Social Research in Uzbekistan, 2023. P. 50-52.
4. Jumayev G.I. Boyondurlar: tarixi va etimologiyasi. // Educational Research in Universal Sciences. Volume 2, Issue 17. December. 2023. p.215-219.